

START JANUARI 2017
24E JAARGANG

Ethiek in de zorgsector

PART-TIME POSTACADEMISCHE BEROEPSOPLEIDING
GEORGANISEERD DOOR DE VAKGROEP ETHIEK VAN
DE GEZONDHEIDSZORG VAN HET RADBOUDUMC

MODULE 1

Ethische vragen rond het
begin en einde van het leven

MODULE 2

Zorg en kwaliteit van leven
bij chronische aandoeningen

MODULE 3

Ethische aspecten in beleid
en management van de zorg

Spoeðeisende hulp overvol met kwetsbare ouderen

Trouw 23 mei 2016

‘Groot ziekenhuis is over een paar jaar achterhaald’

NRC 6 juni 2016

Patiëntenfederatie NPCF hekelt uitsluiting: ‘Ook lastige patiënt altijd behandelen’

De Telegraaf 30 mei 2016

Zorgen voor elkaar, dat kun je niet opleggen

NRC 18 mei 2016

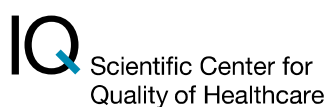
Schippers: ‘Rapporten medische missers moeten openbaar’

Trouw 29 mei 2016

Ethiek in de zorgsector

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* is ontwikkeld voor hoger opgeleide managers en professionals in de zorgsector die hun deskundigheid op het gebied van de ethische aspecten van hun werk willen verbreden en verdiepen.

De opleiding wordt georganiseerd door de vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg van IQ healthcare van het Radboudumc te Nijmegen in samenwerking met docenten van de sectie Gezondheidsethiek en Wijsbegeerte van de Universiteit Maastricht, de Universiteit voor Humanistiek en de Vrije Universiteit Amsterdam.

WAAROM DE OPLEIDING ETHIEK IN DE ZORGSECTOR?

Een zorginstelling is meer dan een bedrijf. Voor patiënten en bewoners is het een plek waar zij een toevlucht vinden. Dege-
nen die er werken proberen om het lot van anderen te verbe-
teren of te verzachten en verlenen hulp aan mensen die zich
meestal in een kwetsbare en hulpbehoevende situatie bevinden.
Vanuit deze gedachte is de zorgprofessional gemotiveerd
om goede zorg te geven. Maar wat is 'goede zorg'? Voor het be-
antwoorden van deze vraag moet er rekening gehouden worden
met, soms botsende, belangen en verschillende verantwoorde-
lijkheden. Binnen dit krachtenveld moeten zorgprofessionals
positie bepalen.

Ethiek is het verhelderen van waarden en normen die onlos-
makelijk verbonden zijn met de zorg. Ethiek probeert te on-
derscheiden wat goed is om te doen en te bepalen wat er zou
moeten gebeuren, ook al weten we heel goed dat de dagelijk-
se praktijk anders is. Ethische reflectie helpt ons onze morele
vooronderstellingen te benoemen, ze kritisch te onderzoeken
en ze beter te onderbouwen.

Ethiek speelt zich af op elk niveau van de zorgverlening. Op het
niveau van grote ethische vragen rond kunstmatige voortplan-
ting, genetica en beslissingen rond het levenseinde. Maar ook
op het niveau van kleine, alledaagse ethische vragen zoals die
ontstaan in de omgang met de allerzwakste zorgbehoevenden;
vragen over wat kan en mag. En op het niveau van de werkvloer
en de organisatie, maar ook op het niveau van nationaal beleid
en wetgeving.

Ethiek in de zorgsector is in 1993 ontwikkeld met steun van
het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sociale Zaken
vanuit een behoefte aan een praktijkgerichte beroepsopleiding
op post-academisch niveau om zorgprofessionals te ondersteu-
nen in het herkennen en interpreteren van de ethische aspecten
van hun werk. Deelnemers aan deze opleiding leren de discussie
over morele vraagstukken te stimuleren en dragen bij aan me-
ningsvorming en reflectie, wat weer bijdraagt aan de voortduren-
de verbetering van de kwaliteit van de zorg. In deze opleiding
worden levensbeschouwelijke, filosofische en ethische inzichten
gebruikt om de praktijk te duiden en inzichtelijk te maken en
worden er methoden geboden om met ethiek aan de slag te gaan.

WAT LEERT U IN DE OPLEIDING?

In de opleiding *Ethiek in de zorgsector* leert u denken over de
ethische vragen binnen uw eigen werk én meedenken met de
vraagstukken die de organisatie als geheel raken. U zult zien dat
theorie en praktijk nauw verweven zijn in deze opleiding en dat
zowel micro-, meso- als macro-niveau aan bod komen.

Doelstelling van de opleiding is deelnemers te scholen in:

- het signaleren, analyseren en interpreteren van morele aspecten;
- het communiceren en argumenteren over deze aspecten en het organiseren van deze communicatie;
- het afronden van deze processen in beslissingen of adviezen.

Wij bieden u kennis en vaardigheden waarmee u zelf een ver-
antwoord en beredeneerd standpunt kunt innemen. De oplei-
ding doet dit door u zowel theoretisch als praktisch te trainen
in de omgang met ethische vraagstukken. Hierdoor kunt u een
ethische voortrekker worden in uw organisatie en het ethische
aspect in uw werk een belangrijke impuls geven. Dit komt niet
alleen u als medewerker ten goede, maar ook uw organisatie
als geheel.

VOOR WIE IS ETHIEK IN DE ZORGSECTOR BESTEMD?

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* richt zich op hoger op-
geleide managers en professionals: artsen, hoger opgeleide
verpleegkundigen, sociaalpedagogische hulpverleners, the-
rapeuten, geestelijk raadsliden, vertrouwenspersonen, co-
ördinatoren, leidinggevenden, leden van medisch-ethische
commissies, bestuursleden en adviseurs, enzovoort. Onder
zorgsector verstaan wij de ziekenhuiszorg, geestelijke gezond-
heidszorg, gehandicaptenzorg, publieke gezondheidszorg, eer-
stelijnszorg, ouderenzorg, maatschappelijke ondersteuning
(Wmo) en jeugdzorg maar ook maar ook andere zorg die intra-
trans- en extramuraal wordt geleverd.

Voor deelname is een vooropleiding op HBO- of academisch
niveau noodzakelijk. 20 à 30 procent van de te bestuderen lite-
ratuur is in het Engels.

Postadres

Postbus 9101
Huispost 114 IQ healthcare
6500 HB Nijmegen

Bezoekadres

Geert Grooteplein 21
looproute 114

Telefoon

(024) 361 33 59 of
(024) 361 53 20

ONDERWIJSKUNDIGE STIJL VAN DE OPLEIDING

De onderwijskundige stijl van de opleiding heeft de volgende karakteristieken:

- De onderwerpen die aan de orde komen hebben betrekking op ethische problemen die leven binnen de zorgsector. Deze problemen worden bestudeerd en overdacht aan de hand van aan de praktijk ontleende voorbeelden.
- Er wordt kennisgemaakt met diverse ethische benaderingen. Hierdoor leren de deelnemers op verschillende manieren tegen de problemen aankijken. Ze zullen ook in staat zijn de specifieke waarde van de verschillende benaderingen te zien.
- Deelnemers kunnen hun eigen leerproces vormgeven door de theorie uit de lesdagen toe te passen in hun eigen werk. Steeds staat de betekenis voor de praktijk van wat u leert binnen de opleiding voorop.
- Door de verschillende achtergronden van de deelnemers in levensbeschouwing, vooropleiding en werksituatie komt u in aanraking met verschillende perspectieven en manieren van zorg verlenen. Er is veel gelegenheid om met elkaar van gedachten te wisselen en te discussiëren.
- Er is een hoge mate van interactief onderwijs met veel ruimte voor inbreng van deelnemers. Er is veel gelegenheid tot oefenen met de verschillende vaardigheden. De docenten van de opleiding zijn betrokken en u krijgt regelmatig feedback op uw lesproducten.

TERUGKOMDAGEN

Voor onze alumni organiseren wij regelmatig een terugkomdag. Op een terugkomdag stellen we een actueel thema uit de zorg aan de orde dat inhoudelijk past in het kader van de opleiding en dat op dat moment volop in discussie is. Door de terugkomdagen blijven ex-deelnemers voeling houden met hun interesse in ethiek in de zorgsector, ze scholen zich bij en ze onderhouden hun netwerk. Voorbeelden van thema's die in de afgelopen jaren aan de orde zijn geweest zijn: 'Geluk en dankbaarheid', 'Commercie in de Gezondheidszorg', 'Hulp bij zelfdoding ingeval van psychisch lijden', 'Mijn collega maakt er een potje van...

Wat te doen?', 'Grenzen aan de zelfbeschikking', 'Perverse aspecten van kwaliteitszorg in zorginstellingen', 'Medische misers en wantoestanden in de zorg. Wat kan ethiek eraan doen?', 'Ouderdom en dood', 'Multiculturaliteit en zorg', 'Nietzsches filosofie van de grote gezondheid'. Het thema van de meest recente terugkomdag in 2016 was: 'Waar is de persoon in persoongerichte zorg? Een kritische blik op personalised medicine'. De volgende terugkomdag is in 2018.

ONDERWIJSCOÖRDINATOR

Drs. Simone Naber is verantwoordelijk voor de eenheid, samenhang en afstemming in de opleiding, voor het organisatorisch kader van de opleiding en de bewaking van de kwaliteit. Daarnaast is zij verantwoordelijk voor de werving van deelnemers en de profilering van de opleiding.

Simone is degene bij wie u terecht kunt voor vragen over de opleiding en is eerste aanspreekpunt tijdens de opleiding. U kunt telefonisch contact opnemen op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag, op (024) 361 33 59 of via e-mail: Simone.Naber@radboudumc.nl.

VERDER ONDERWIJS

Naast *Ethiek in de zorgsector* organiseert de sectie Medische Ethiek ook de kortere en specifiekere cursus *Ethiek in de huisartspraktijk*, geaccrediteerd voor 24 uur door de KNMG. Deze vindt steeds in het najaar plaats. Meer informatie vindt u op www.ethiekindehuisartspraktijk.nl.

Na afronding van de opleiding is het mogelijk om door te stromen naar de Master of Bioethics (www.masterbioethics.org) die wordt georganiseerd door de KU Leuven. Onder bepaalde omstandigheden is het mogelijk voor deze master bepaalde vrijstellingen te krijgen. Voor meer informatie kunt u zich wenden tot Simone Naber.

Het kan voorkomen dat zich tussen het moment van verschijnen van deze brochure en het moment van realisatie van de opleiding, wijzigingen in het docentenbestand voordoen.

E-mail onderwijscoördinator

Simone.Naber@Radboudumc.nl

LinkedIn groep

[Ethiek in de zorgsector](#)

Twitter

[@ethiekidZorgsec](#)

Internet

www.ethiekindezorgsector.nl

Ethische vragen rond het begin en einde van het leven

In Module 1 beginnen we met een introductie in drie grote ethische theorieën, het utilisme, de deontologie en de deugdethiek, en maakt u kennis met twee manieren om een ethisch probleem te doordenken, de hermeneutische benadering en de analytische benadering.

We gaan, met de kennis van de ethische theorieën en benaderingen, ethische vraagstukken rond begin en einde van leven onderzoeken. En we gaan tijdens de module oefenen met de verschillende ethische benaderingen aan de hand van casussen uit uw beroepspraktijk.

U maakt bovendien kennis met de Socratische gesprekswijze, waarmee niet alleen een ethisch probleem kan worden besproken, maar ook de manier waarop mensen met elkaar communiceren en zouden willen communiceren.

Dag 1 dinsdag 10 januari 2017

VERKENNING VAN VERSCHILLENDE ETHISCHE BENADERINGEN

· drs. Janske Hermens

Op de eerste lesdag gaan we in op drie grote stromingen in de ethiek: het utilisme, de plichtsethiek of deontologie en deugdethiek. Het utilisme beoordeelt een handeling naar de consequenties ervan, de plichtsethiek gaat uit van morele principes en van de intentie waarmee gehandeld is en de deugdethiek stelt zich de vraag “wat is een goed leven, en past deze handeling daar in?”

Op deze lesdag bespreken we ook twee verschillende methoden om een concreet medisch-ethisch probleem te benaderen: de analytische methode en de hermeneutische methode. De analytische methode is erop gericht een antwoord te formuleren op een ethisch probleem en werkt met een stappenplan om tot een concreet handelingsadvies te komen. De hermeneutische methode is gericht op verheldering van het probleem en onderliggende aannames en daardoor het vergroten van inzicht. Beide methoden zullen we oefenen door twee van de morele dilemma's uit uw beroepspraktijk te analyseren.

Dag 2 dinsdag 24 januari 2017

PRENATALE DIAGNOSTIEK

· prof. dr. Guido de Wert, *ethicus, (Health, Ethics and society, Universiteit Maastricht)*

Op deze tweede lesdag gaan we ons verdiepen in de ethische vragen die spelen rond de medische mogelijkheden na de conceptie, maar voor de geboorte van een kind: de mogelijke testen, de verhouding van preventie en therapie, de verhouding tussen test en behandelingsmogelijkheden, de effecten van testen op de abortuspraktijk en de maatschappelijke effecten van testen komen aan de orde.

In twee casusbesprekingen zullen we de waarde van de twee ethische benaderingen bij het onderzoeken van ethische problemen bij prenatale diagnostiek onderzoeken en vergelijken.

Als verdieping zal er op deze lesdag een lezing en aansluitend discussie zijn over het thema ‘moreel relativisme en moreel absolutisme’. Hierbij gaan we in op het probleem van de fundering van morele opvattingen in een tijd dat er geen eenduidige morele standaard, zoals een religieus kader, meer is.

Dag 3 dinsdag 14 februari 2017

AUTONOMIE BESPROKEN IN EEN SOCRATISCH GESPREK

- *drs. Janske Hermens*
- *dr. Lieke van der Scheer, filosofe*
(Universiteit van Twente)
- *drs. Dorine Bauduin, filosofe*

Het accent in deze lesdag ligt op het beoefenen van een methode van filosofische gedachtevorming: het Socratische gesprek. Wij gaan met deze methode het begrip reproductieve autonomie uitdiepen.

Bij alternatieve vormen van bevruchting en voortplanting: in-vitrofertilisatie, kunstmatige inseminatie, sperma- en eiceldonatie en draagmoederschap ontstaan diverse ethische vragen. Dit zijn vragen naar de verlangens en de rechten waarop deze technieken aansluiten en vragen naar de condities voor verantwoorde toepassing. Tijdens de bijeenkomst zullen wij één aspect van de thematiek verkennen. Het Socratische Gesprek zal maar één beperkt onderwerp toelaten. Maar deze gesprekswijze biedt wel de gelegenheid om een tweede thema, dat van de verhouding tussen verschillende partners in het gesprek, aan de orde te stellen.

Kees-Jan van der Boom,
klinisch psycholoog, Altrecht
Psychosomatiek Eikenboom, Zeist

Als klinisch psycholoog werkzaam in de GGZ was ik op zoek naar verdieping op het gebied van ethiek in de zorg, aansluitend op mijn affiniteit met gezondheidsrechtelijke en beroepsethische kwesties. De opleiding *Ethiek in de zorgsector* bleek een schot in de roos. De deelnemers komen in aanraking met verschillende ethische perspectieven, en met een keur van methodes van moreel beraad, om ethische vragen te doorgronden en tot afgewogen antwoorden te komen. Het docententeam is uiterst deskundig en bevlogen, en de bijeenkomsten en verwerkingsopdrachten zijn van een uitdagend niveau met een goede balans tussen theorie en toepassing op casuïstiek en met veel ruimte voor interactie. Een extra meerwaarde is de groep van gemotiveerde deelnemers vanuit verschillende disciplines en werkvelden. De opleiding brengt een mate van verdieping die uitstijgt boven mijn verwachting vooraf, en leidt tot een genuanceerde, bescheiden houding tegenover vaak complexe en ambigue vraagstukken in de gezondheidszorg.

Monica Roose,
directeur-bestuurder
ViaZorg, Goes, voorheen
directeur sTimul
Zorg-ethisch lab

Tijdens mijn werk als directeur van het sTimul Zorg-ethisch lab merkte ik dat ik een kennisachterstand had ten opzichte van mijn teamgenoten. Ik kon wel vanuit de praktijk, maar niet vanuit de theorie meepraten. Deze opleiding vult dat hiaat. En het mooie is dat de ethische theorieën steeds verbonden worden aan praktijkcases. Waar ik dacht veel kennis te gaan halen, doet de opleiding veel meer dan kennis overdragen. Zij vraagt mij steeds opnieuw na te denken over zorg, over mogelijke keuzes, over de redenen waarom iets wel of niet goed is. Kortom: ik krijg niet alleen kennis aangereikt, maar leer situaties vanuit verschillende perspectieven te bekijken en daar een gefundeerde mening over te vormen. Waardevol daarbij is dat de medestudenten uit zeer diverse beroepsvelden afkomstig zijn. Hierdoor leer je van de, overigens uitstekende, docenten én van je medestudenten. Door de interactie ontdek je nieuwe gezichtspunten en kun je jouw inzichten scherpen aan die van anderen.

Dag 4 dinsdag 7 maart 2017

ETHIEK EN GENETICA

- *dr. Eline Bunnik, filosofe, Erasmus MC*
- *dr. Ineke van der Burgt, genetica*
(Radboudumc)

Genetische counseling en screening zijn snel groeiende onderdelen van de preventieve geneeskunde en de klinische genetica. Er worden steeds meer markers vastgesteld waarmee erfelijke aandoeningen kunnen worden opgespoord. Zowel ten aanzien van aangeboren aandoeningen maar ook voor chronische ziekten die op latere leeftijd tot uitdrukking komen zijn de verwachtingen hooggespannen. Over de doorwerking van de genetische kennis in de medische praktijk en onze samenleving bestaat nog veel onzekerheid. Problemen van discriminatie, sociale stigmatisering, kosten/baten analyses en de gevolgen voor de ethiek van de voortplanting zijn nog niet opgelost en soms nog niet eens helder geformuleerd. Welke waarden zijn hierbij betrokken? Moet hier sprake zijn van morele restrictie of van een laissez-faire beleid? Deze vragen zullen op deze vierde lesdag centraal staan.

Dag 5 dinsdag 21 maart 2017

EUTHANASIE EN HULP BIJ ZELFDODING

- *dr. Marianne Dees, huisarts en onderzoeker (Radboudumc)*
- *drs. Gerrit Kimsma, huisarts en filosoof*
- *drs. Wilma Göttgens, apotheker en filosoof (Radboudumc)*

Nederland is een van de weinige landen met een erkende 'euthanasiepraktijk' en een wettelijke regeling voor het toetsen van euthanasie; dit is het resultaat van medische, sociale, ethische, juridische en politieke ontwikkelingen.

In de gevoerde debatten, in het onderzoek naar de omvang en uitvoering van euthanasie zijn verschillende opvattingen zichtbaar (geworden). Die verschillen betreffen ideeën en argumenten over het doel van de geneeskunde, de aard van medisch handelen, opvattingen omtrent leven, lijden, sterven en het 'beheer' van het levenseinde. Tijdens deze vijfde lesdag zal aandacht worden besteed aan de morele kanten van de medische hulp bij sterven, de positie van de arts en de betekenis van het begrip uitzichtloos lijden.

Dag 6 dinsdag 4 april 2017

KWETSBAARHEID EN EINDIGHEID

- *dr. Joanna Wojtkowiak, cultureel psycholoog (universiteit van Humanistiek)*
- *drs. Wilma Göttgens*

Het debat over euthanasie en palliatieve zorg wordt vooral in medische en juridische termen gevoerd en we beschikken over steeds meer mogelijkheden om de dood op afstand te houden. De nadruk op genezing en de inzet van levensverlengende technologieën en therapieën brengt ook het sterven binnen het medisch domein. De vraag hoe je met de dood kunt leven blijft onderbelicht. Op deze laatste lesdag van module 1 staan we hier wél bij stil. Samen ondernemen we een speurtocht naar een antwoord op de dood.

We staan stil bij begrippen als kwetsbaarheid en eindigheid en de rol van levensbeschouwing en zingeving.

In het debat rondom levenseinde en wilsbeschikking zijn uiteenlopende posities en invalshoeken te beluisteren. Daarom zullen we ons ook verdiepen in wat bekende filosofen in de loop van de geschiedenis gedacht en geschreven hebben over de dood als onafwendbaar gebeuren voor de mens.

OVERZICHT DATA MODULE 1

dinsdag 10 januari 2017

VERKENNING VAN VERSCHILLENDE ETHISCHE BENADERINGEN

dinsdag 24 januari 2017

PRENATALE DIAGNOSTIEK

dinsdag 14 februari 2017

AUTONOMIE BESPROKEN IN EEN SOCRATISCH GESPREK

dinsdag 7 maart 2017

ETHIEK EN GENETICA

dinsdag 21 maart 2017

EUTHANASIE EN HULP BIJ ZELFDODING

dinsdag 4 april 2017

KWETSBAARHEID EN EINDIGHEID

dinsdag 18 april 2017

EINDGESPREKKEN

Anne-Miek Vroom,
medisch socioloog,
directeur Stichting IKONE,
Zwolle

Deze studie biedt praktische handvatten om vanuit de diversiteit van perspectieven naar de zorg te kijken. Zoals het moreel beraad, dat tijdens de lesdagen tevens een theoretische bedding krijgt. Een combinatie van kennis en ervaring, die raakt. Ik ga hiermee aan de slag binnen mijn team van patiënt experts, om samen te leren over de eigen ervaringen heen te kijken. Vanuit die inzichten sla je bruggen en dat kunnen wij toepassen in de dagelijkse praktijk.

Instellingen waarvan een medewerker deel heeft genomen aan de opleiding *Ethiek in de zorgsector*

- Abrona Huis ter Heide
- Academisch Medisch Centrum Amsterdam
- Academisch Ziekenhuis Groningen
- Academisch Ziekenhuis Maastricht
- Accare Assen
- Achmea Zorg en Gezondheid Leiden
- Albert Schweitzer Ziekenhuis Dordrecht
- Altrecht (GGZ-instelling) Den Dolder
- Alysis Zorggroep Zevenaar
- Amaris Theodion Laren
- Ambulancedienst Zuid-Holland Zuid
- Amerpoort Baarn
- Amphia Ziekenhuis Breda
- Apotheek aan Zee Noordwijk
- Apotheek Flohil Bemmel
- APZ Drenthe locatie Beilen Beilen
- Argos Zorggroep Vlaardingen
- Arienszorgpalet Enschede
- ASVZ locatie Merwobolder Slidrecht
- ASVZ Van Koetsveld Zwolle
- ASVZ Zuid-West Slidrecht
- Atlant Zorggroep vph Heemhof
- Atrium Medisch centrum Heerlen
- Avans Hogeschool Breda
- AVEANT Utrecht
- Bartiméushage Doorn
- BAVORNO Groep Rotterdam
- Berchhiem Burgum
- Berchmanium Nijmegen
- BovenIJ ziekenhuis Amsterdam
- BrabantZorg Veghel
- Canisius-Wilhelmina Ziekenhuis Nijmegen
- Carint Delden
- Catharinaziekenhuis Eindhoven
- Cello Vught
- Centraal Militair Hospitaal Utrecht
- Centrum voor Consultatie en Expertise
- Centrum voor Ontwikkeling van Palliatieve Zorg Nijmegen
- Chronisch Zieken en Gehandicapten Raad Nederland Utrecht
- Christelijke Hogeschool Ede
- Circonflex Zevenbergen
- College voor Zorgverzekeringen Diemen
- Commissie Medische Ethiek Zeeland Goes
- Contexte Enschede
- Daelzicht Koningslust
- De Berkhof Bejaardencentrum Winterswijk
- De Borg Stichting Christelijke Zorgvoorzieningen locatie Coendershof Groningen
- De Gelderse Roos Wolfheze
- De Grote Rivieren Dordrecht, Gorinchem
- De Hartekampgroep Heemstede
- De Lathmer Wilp
- De Twentse Zorgcentra – locaties Almelo en Losser Almelo
- De Zorgboog Bakel
- De Zijnen locatie Tolbert
- Delta Psychiatrisch Centrum
- Deventer Ziekenhuis
- Diakonessenhuis Eindhoven
- Diakonessenhuis Meppel
- Diakonessenhuis Utrecht
- Dichterbij Nijmegen
- Driemaasde Schiedam
- Dr. Leo Kannerhuis Wolfheze
- Eemland Ziekenhuis Amersfoort
- Elkerliek Ziekenhuis, Helmond
- Emergis Centrum voor geestelijke gezondheidszorg Goes
- Erasmus Universitair Medisch Centrum Rotterdam
- Erasmus MC-Daniël den Hoed
- Erasmoshuis Zaandam
- Esdege – Reigersdaal Broek op Langedijk
- Europodonor Leiden
- Evean Zorg Amsterdam, Alkmaar
- Fatima Wehl
- Florence, locatie Wijnjaaldercentrum Den Haag
- Fontys Hogescholen Eindhoven
- Franciscus Ziekenhuis Roosendaal
- Freeland Psychosociaal hulpverlenester Ravenstein
- Friesland Coberco Nuemen
- GGZ 's Hertogenbosch
- Gemeente Vrijzinnig hervormden Delft
- GEMIVA-SVG Groep Leiderdorp en Gouda
- Geriatrisch Centrum Stadhicht Rotterdam
- Gezondheidscentrum De Kroonsteen Malden
- Gezondheidszorg Oostelijk Zuid Limburg Heerlen
- Gelre Ziekenhuizen Locatie Lucas Apeldoorn
- GGD Amsterdam
- GITZ Eesveen
- Groene Hart ziekenhuis Gouda
- Heliomare Wijk aan Zee
- Het Roessingh Centrum voor Revalidatie Enschede
- Het Zonnehuis Doorn
- Hofoortziekenhuis Woerden
- Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
- Hogeschool Enschede afdeling Verpleegkunde
- Hogeschool Rotterdam en Omstreken
- Hogeschool Utrecht
- Hogeschool Zuyd Heerlen
- Humanistische Stichting A.H. Gerhard Amsterdam
- Huisartsenmaatschap Gouda Gouda
- Huisartsenpraktijk De Pastorie Eindhoven
- Huisartsenpraktijk Diemel Arnhem
- Huisartsenpraktijk Doornburg
- Huisartsenpraktijk Herteweide Veghel
- Huisartsenpraktijk Houpermannen, Veldhoven
- Huisartsenpraktijk Stadswij Enschede
- Huisartsenpraktijk Wapenveld Wapenveld
- Huisartsenpraktijk W. Huijs/P. van Rijn Rheden
- IGGZ "De Geestgronden" Bennebroek
- Inspectie voor de Gezondheidszorg
- Instituut voor de ondersteuning van maatschappelijke en culturele ontwikkelingen in Noord-Holland Purmerend
- Intergraal Kancentrum Midden-Nederland Utrecht
- Integrale Vroeghulp Haarlem
- Interkerkelijk Samenwerkingsverband Pastoraat Leusden
- Ipse de Bruggen Nieuweven
- Isala Klinieken Zwolle Zwolle
- Jan Koolhaas Praktijk voor haptotherapie en fysiotherapie Weert
- Jeroen Bosch Ziekenhuis Den Bosch
- Jeugdcentrum De Vliert 's Hertogenbosch
- Joods hospice Immanuel Amsterdam
- Juridisch Adviesbureau Gezondheidszorg Zwolle
- Katholieke Theologische Universiteit Utrecht
- Kennemer Gasthuis locatie Elisabeth Haarlem
- Kentalis
- Koning Willem I College Den Bosch
- Koninklijke Marine Den Haag
- Koninklijke Visio Haren
- Koraal Groep, stichting Gastenhof Sittard
- Korwintse Regio Zuid Flevoland
- Laak en Eindhoven, locatie Nijkerk en Leusden
- Laurentius Ziekenhuis Roermond Roermond
- Laurens De Hofstee Rotterdam
- LUMC Leiden
- Leges Des Heils Goodwillcentrum Amsterdam
- Leyenburg Ziekenhuis Den Haag
- Lorentz Ziekenhuis Zeist
- Maartenshof Groningen
- Malteser Krankenhaus Bonn
- Mariënstaete Warmond
- Martini Ziekenhuis Groningen
- Maxima Medisch Centrum Veldhoven
- Meander Medisch Centrum Amersfoort
- Meander Verpleeghuis Veendam
- Medisch Centrum Alkmaar
- Medisch Centrum Haaglanden Den Haag
- Medisch Spectrum Twente Enschede
- Medtronic Arnhem
- Ministerie van Defensie, Sociaal-Medische Dienst Koninklijke Marine
- Ministerie van Justitie, Dienst Justitiële Inrichtingen Almere
- Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport Den Haag
- Nederlands Instituut voor Psychologen Amsterdam
- Nederlands Vereniging voor een vrijwillig Levens einde Amsterdam
- Netwerk Palliatieve Zorg Walcheren
- Nieuw Unicum Zandvoort
- Onze Lieve Vrouwe Gasthuis Amsterdam
- Oosterscheldeziekenhuis Goes
- Op de Bies Landgraaf Landgraaf
- Opella Bennekom
- Pantein Zorgcentra
- Parnassia Psycho Medisch Centrum Den Haag
- Parnassia-Bavo-Europoort
- Paulus Stichting Sittard
- Pieter van Foreest locatie de Kreek 's-Gravenzande
- Pluyn Werkenrode Groep Groesbeek
- Praktijk voor Haptotherapie Amsterdam
- Praktijk voor Haptotherapie Enschede
- Preva Stichting 's Gravenhage
- Prinsenstichting Purmerend
- Prisma Waalwijk
- Promens Care Assen
- ProNect Ophemert
- Pro Persona Nijmegen
- Psychiatrisch Ziekenhuis Amsterdam
- Psychiatrisch Ziekenhuis Reinier van Arkel Vught
- Psychiatrisch Ziekenhuis Veldwijk Ermelo
- Psychiatrisch Ziekenhuis Vincent van Gogh Instituut Venray
- Psychogeriatrisch Centrum Stadhicht Rotterdam
- Psychotherapiepraktijk Mauritsstraat Utrecht
- Radboudumc Nijmegen
- Reggeland verpleeghuis Schutse Rijssen
- Regionale toetsingscommissie Euthanasie Arnhem
- Regionale toetsingscommissie Euthanasie N. Holland Den Haag
- Reinier de Graaf Gasthuis Delft
- Respect Zorggroep Schevingen Den Haag
- Revalidatiecentrum De Hoogstraat Utrecht
- Revalidatiecentrum De Lindenhof (Revant)
- Revalidatie Friesland Beesterzwaag
- Riagg
- RIBW Nijmegen en Rivierenland Nijmegen
- Richard Hoogland Stichting Utrecht
- Rijckehove Capelle aan de IJssel
- Rivas Zorggroep verpleeghuis Lingesteyn Gorinchem
- Rivas Zorggroep Papendrecht
- ROC West-Brabant Kellebeekcollege Roosendaal
- ROC Nijmegen
- Rode Kruis Ziekenhuis Beverwijk
- Römkegroep Den Dolder
- Ruwaard van Putten Ziekenhuis Spijkenisse
- Saffierresidentie-Maison Gaspard de Coligny Den Haag
- Saxion Hogescholen Enschede
- SBWU Utrecht
- Scheper Ziekenhuis Emmen
- S & L Zorg Roosendaal
- s Heeren Loo Zorggroep
- SHERPA Baarn
- SHG Nieuw Waldeck
- Sint Annaziekenhuis Geldrop
- Sint Antonius Ziekenhuis Nieuwegein
- Sint Clara Ziekenhuis Rotterdam
- Sint Elizabeth ziekenhuis Tilburg
- Sint Franciscus Gasthuis Rotterdam
- Sint Franciscushof Raalte
- Sint Joseph Ziekenhuis Veldhoven
- Sint Lucas Andreasziekenhuis locatie Andreas Amsterdam
- Sint Lucasziekenhuis Winschoten
- Sint Maartensgasthuis Venlo
- Siza Arnhem
- Slingeland Ziekenhuis Doetinchem
- Slotermaker de Bruine Instituut Training en Advies Doorn
- Slotervaartziekenhuis Amsterdam
- Spectrum Gelderland LUMC
- Stichting Amaranth Tilburg
- Stichting Arcus, locatie Verpleeghuis Margriet
- Stichting Bevolkingsonderzoek Borstkanker Zuidwest Nederland Rotterdam
- Stichting Bronovo-Nebo Den Haag
- Stichting Carint Hengelo
- Stichting de Bruggen Nieuweven
- Stichting de Hondsbeg Oosterwijk
- Stichting Deventer Ziekenhuis Deventer
- Stichting de Wever, Zorgcentrum Tilburg Zuid
- Stichting de Zijnen Tolbert
- Stichting Elisabeth Breda
- Stichting Elisabeth gasthuis Deventer
- Stichting Epilepsie Instellingen Nederland
- Stichting Exploitatie Het Drop Arnhem
- Stichting Exploitatie Hospice Alkmaar
- Stichting Flevopolder Almere
- Stichting GGZ Groningen divisie Ouderenzorg Zuid Laren
- Stichting Hendrik van Boeijen Assen
- Stichting "Het Hoogeland en Hullenoord" Beekbergen
- Stichting Het Hooghuis Etten Leur
- Stichting Hervormde Diakonale Huizen, Haarlem
- Stichting Ikone, Zwolle
- Stichting Interzorg Noord Assen
- Stichting Leger des Heils Welzijns- en Gezondheidszorg Almere
- Stichting Laverhof, locatie verpleeghuis St. Barbara
- Stichting Ondersteuning Dienstverlening Huisartsen Utrecht
- Stichting Philadelphia Zorg Nunspeet
- Stichting Pleyade, Aqnhem
- Stichting Pro Senectute Amsterdam
- Stichting Protestants Christelijk Zorgcentrum "De Lichtenberg" Amersfoort
- Stichting SOVAK Theijnden
- Stichting SWZ Son
- Stichting Ursula Nieuweven
- Stichting Verpleging en Verzorging Eindhoven
- Stichting Vivre Maastricht
- Stichting VZR/Dr Ackenshuis Gulpen
- Stichting Welzijnszorg Heerlen
- Stichting Woon- en Zorgcentra Zoetermeer
- Stichting Ziekenhuis de Heel Zaandam
- Stichting Ziekenhuis Leyenburg Den Haag
- Stichting Ziekenzorg: Verpleeghuis De Molenberg Groenlo
- Stichting Zorgbalans, Verpleeghuis Zuiderhout Haarlem
- Stichting Zorgcentra Eemsveld Leusden
- Stichting Zorgcombinatie Marga Klompé
- Stichting Zorgpartners Gouda
- Stichting Zozijn Doetinchem
- Streek Ziekenhuis Midden Twente Hengelo
- Streekziekenhuis en -verpleeghuis Zevenaar
- Supervisionair Alkmaar
- t Lange Land Ziekenhuis Zoetermeer
- Tactus Enschede
- Talent Heerenveen
- Talma Sionsberg Dokkum
- Tante Louise Vivensis
- Thebe Woon- en Zorgservice Tilburg
- Thuiszorg Gooi en Vechtstreek Huizen
- Tjallinghiem Leeuwarden
- Trompetter & van Eeden Hilversum
- TweeStedenziekenhuis Tilburg
- Twenteborgziekenhuis Almelo
- Universitair Medisch Centrum Utrecht
- UWV Utrecht
- Van Boeijen Assen
- Van Weel Bethesda Ziekenhuis Dirksland
- Verloskundig Academie Amsterdam
- Verloskundige Maatschap "De Heuvelrug" Rheden
- Verpleeghuis ABG Stichting Savelanden Bergen op Zoom
- Verpleeghuis Boswijk Vught
- Verpleeghuis Noordse Balk Zaandam
- Verpleeghuis Oranje Nassau's Oord
- Verpleeghuis de Plantage Brielle
- Verpleeghuis de Weerde Eindhoven
- Verpleeghuizen Invia/Lemborgh Sittard
- Verpleeg- en Reactiveringscentrum Bertilla Drachten
- Verpleeg- en Reactiveringscentrum Amersfoort
- Verpleeg- en reactiveringscentrum De Boede Koudekerke
- Verpleeg- en Reactiveringscentrum Het Zonnehuis Zwolle
- Verpleeg- en revalidatiecentra De Ielanen en De Flecke Joure
- Verpleeghuis Gaasperdam Amsterdam
- Verpleeghuis Krönzenzommer Hellendoorn
- Verpleeghuis Livio "Het Wiedenbroek" Haaksbergen
- Verpleeghuis Neerwolde Groningen
- Verpleeghuis "Reggersoord/De Schiphorst" Meppel
- Verpleeghuis Sint Barbara Schijndel
- Verpleeghuis Sint Camillus Roermond
- Verpleeghuis Slotervaart Amsterdam
- Verpleeghuis Solwerd Appingedam
- Verpleeghuis Zuyder Waert Heerhugowaard
- Viataal St.-Michielsgestel
- Vitrax Driebergen/Rijsenburg
- VIVA! Zorggroep Heemskerk
- VU Medisch Centrum Amsterdam
- Waalborg Tiel
- Waterlandziekenhuis Purmerend
- Westfries Gasthuis Hoorn
- Wilhelmina Ziekenhuis Assen
- WWZ-verpleeghuis van Wijckerslooth Oegstgeest
- WZH Den Haag
- Yulius Dordrecht
- Zaans Medisch Centrum De Heel Zaandam
- Zelfstandig Adviseur Klachtenmanagement Ziekenhuis Eemland Amersfoort
- Ziekenhuis De Tjongerschans Heerenveen
- Ziekenhuiscentrum Apeldoorn Apeldoorn
- Ziekenhuis Gelderse Vallei Ede
- Ziekenhuis Groep Twente
- Ziekenhuis Lievensberg Bergen op Zoom
- Ziekenhuis Rivierenland Tiel
- Ziekenhuis Rijnsate Arnhem
- Ziekenhuis St. Jansdal Harderwijk
- Ziekenhuis Walcheren Vlissingen
- Ziekenhuis Zeeuw Vlaanderen Terneuzen
- Ziekenhuizen Noord Limburg
- Zilverzorg Goverwelle Gouda
- Zonnehuisgroep Amstelland Amstelveen
- Zorgacademie Erasmus Opleidingsinstituut
- Zorgcentra De Betuwe/Zorgcentrum Beatrix Culemborg
- Zorgcentrum Borna Herne
- Zorgcentrum De Buitenhof Amsterdam
- Zorgcentrum St. Jacob Amsterdam
- Zorgcentrum Texel Den Burg
- Zorgcentrum Tilburg-Zuid
- Zorgcombinatie Beekbergen Beekbergen
- Zorgcombinatie Zwolle/Zonnehuis Zwolle
- Zorg Consult Nederland BV Utrecht
- Zorggroep Apeldoorn
- Zorggroep Elde Bostel
- Zorggroep Fivelland Appingedam
- Zorggroep Plantein, locatie Ielänen Sneek
- Zorggroep Solis Deventer
- Zorghove / SWZ Son
- Zorgkantoor Haaglanden (Delta Lloyd) Den Haag
- Zorgkwadrant Fryslân Oost Burgum
- Zorgorganisatie Reggeland Almelo
- Zorgpalet Enschede
- Zorgsaam ZH Zeeuws Vlaanderen Terneuzen
- Zorgverzekeraar VGZ Eindhoven
- Zuiderzee Ziekenhuis Lelystad
- Zuwe Hofpoort Ziekenhuis
- ZZG Zorggroep Groesbeek

Zorg en kwaliteit van leven bij chronische aandoeningen

In de tweede module verkennen we een ethische aanpak voor zorgverlening aan mensen met een chronische aandoening. Vier zorgsectoren staan centraal: zorg aan mensen met een verstandelijke handicap, zorg aan mensen met dementie, psychiatrische zorg en de palliatieve zorgverlening. Voor de cliënten in deze sectoren geldt dat zij vanwege hun beperkingen extra kwetsbaar zijn. De vorm van ethiek die zich sterk richt op respect voor autonomie is hier niet voldoende. Specifieke vaardigheden in het signaleren en evalueren van morele probleemsituaties en een eigen vorm van moraal beraad zijn nodig.

Rode draad van de module is om in gesprek met de deelnemers een dergelijke benadering te ontwikkelen. Zorgethiek, met haar eigen benadering van de zorgrelatie en narratieve ethiek, die zich richt op het verhaal van de cliënt, vormen hierbij een leidraad. Centrale begrippen in deze module zijn: autonomie en afhankelijkheid, kwaliteit van leven, levensverhaal, zorg, zin, empathie en professionele attitude. In deze module zullen we de volgende werkmethoden gebruiken: Socratisch gesprek, hermeneutisch gesprek en de dilemmamethode.

Hester Niezink, Coördinator Centrum voor Consultatie en Expertise, Zwolle

Door mijn werk bij het CCE kom ik met vele anderen in contact in uiteenlopende situaties. Er zijn meestal veel mensen betrokken, ieder met een eigen verhaal en perspectief. Het kan soms lastig zijn om datgene wat je ziet, hoort en voelt helder onder woorden te brengen. Door deze opleiding heb ik ontdekt dat dit niet zo vreemd is. Er zijn vele verschillende manieren van kijken, denkbeelden en uitgangspunten. Gelukkig biedt deze opleiding ook woorden voor die mensbeelden en diverse kijkrichtingen. De opleiding biedt ook praktische methodes die inzetbaar zijn bij een gesprek waar ethische dilemma's spelen. Over zoveel aspecten is al nagedacht door filosofen en ethici. Het is geweldig om dit te ontdekken en om mee te worden genomen in overwegingen van anderen die soms al terugvoeren tot in de Griekse oudheid. Het is prettig om op die manier uitgebreid stil te staan bij de verschillende kanten van een casus en bijvoorbeeld bij de waarden en normen die een rol spelen. Niet te snel oordelen, op zelfonderzoek uit te gaan en oordelen eventueel bijstellen omdat je door de verschillende invalshoeken bent verrijkt.

Dag 1 dinsdag 2 mei 2017

CHRONISCHE AANDOENINGEN: AUTONOMIE EN AFHANKELIJKHEID

- dr. Gert Olthuis
- drs. Dorine Bauduin
- drs. Loes de Jong, filosofe

Het mensbeeld van de mens als autonoom individu dat in staat is zijn eigen situatie te beoordelen en afgewogen beslissingen te nemen die in lijn zijn met zijn eigen belangen, is niet goed afgestemd op mensen in chronische zorgsituaties. In plaats van individuele autonomie dringt zich in deze zorgsituaties de ervaring van afhankelijkheid op. Daarom wordt gezocht naar een mensbeeld waarin vanuit een betrokkenheid op de ander wordt gedacht. Vertrekpunt is de gedachte dat ook afhankelijkheid bij het mens-zijn hoort. In een Socratisch gesprek gaan we verkennen wat afhankelijkheid eigenlijk betekent. Op deze eerste lesdag besteden we daarnaast aandacht aan de narratieve ethiek waarin bij een goede zorgverlening aan mensen hun levensverhaal centraal staat.

Dag 2 dinsdag 16 mei 2017

DRIE DOORDENKINGEN VAN DE ZORGRELATIE

- dr. Gert Olthuis
- dr. Jan Keij, filosoof
- dr. Marcel Becker, filosoof
(Radboud Universiteit)

Op deze tweede lesdag zullen we drie manieren onderzoeken om over de zorgrelatie te denken. Als eerste onderzoeken we de waarde van de filosofie van Emmanuel Levinas. Zijn denken is één groot pleidooi voor het centraal stellen van de Ander, zonder dat dit ten koste van mijzelf gaat. De betekenis van de Ander concentreert zich in het appèl, een woordeloos beroep dat op ons wordt gedaan door de Ander. Daarna onderzoeken we het menselijk vermogen tot empathie, het vermogen om zich in te leven in de ander. Een oude stroming in de ethiek waarin de cultivering van emoties centraal staat is de deugdethiek. We gaan in op wat een deugd is, wat de plaats is van emoties als empathie in een professionele zorgrelatie en in hoeverre empathie als een deugd ontwikkeld kan worden.

Als laatste onderzoeken we de waarde van de zorgethiek voor het begrijpen en vormgeven van de zorgrelatie. Wat goed is, volgens de zorgethiek, is niet zozeer zich houden aan fraaie principes of wetten. Wat goed is, is trouw aan aangegane verbintenissen, op je genomen verantwoordelijkheden en bestaande loyaliteiten. Zorgen voor en zo in stand houden van relaties met mensen en met de wereld, daar gaat het om.

Marjolein Vegers, zelfstandig specialist
ouderengeneeskunde, Amsterdam

Na mijn opgedane werkervaring binnen de ouderengeneeskunde, zorg voor verstandelijk beperkten en het medisch onderwijs had ik behoefte aan verdieping. Voorwaarde was dat het zou passen naast mijn huidige werkzaamheden. Met *Ethiek in de zorgsector* vond ik de juiste opleiding. Het heeft me verdieping gebracht als professional en als persoon. Ik ben onder de indruk van de inhoud van de opleiding: de dagelijkse praktijk komt ruim aan bod, de aansluiting met de actualiteit wordt altijd gezocht en de docenten zijn expert op het onderwerp waarover ze vertellen. Tijdens de opleiding pas je het geleerde gelijk toe tijdens besprekingen en schrijfoverdrachten. Soms pittig, maar altijd uitdagend op een positieve manier. De gevarieerde samenstelling van de groep is erg inspirerend: dit zorgt voor een breed spectrum aan inbreng. De gesprekken onderling gaan door na de les en nodigen altijd uit tot verder nadenken.

Al tijdens de opleiding werd mijn blik breder: ik herken ethische problemen sneller in de praktijk, maak deze bespreekbaar en ga met anderen nadenken over de mogelijkheden. Hopelijk inspireer ik zo ook andere mensen om breder te kijken en de ethiek als een uitdaging te zien.

Dag 3 dinsdag 30 mei 2017

MORELE VRAGEN IN DE ZORG VOOR MENSEN MET DEMENTIE

- dr. Inge van Nistelrooij
- dr. Elisa Garcia Gonzales, ethica
(Radboudumc)

Uitgaande van de zorg-ethische opvatting van zorg als relationeel gebeuren, 'zoomen' we op deze lesdag in op vragen over identiteit, afhankelijkheid en kwetsbaarheid, op relationaliteit binnen en rond de zorgrelatie, en op de rol van naasten en familie in de zorg voor dementerenden.

We beginnen deze lesdag met het verkennen van 'identiteit': hoe begrijpen we de menselijke identiteit en is deze (voornamelijk) autonoom, of (voornamelijk) relationeel? Vervolgens onderzoeken we hoe deze aspecten zich tot elkaar verhouden en welke plaats er in beide visies is voor het denken over kwetsbaarheid en afhankelijkheid.

Vervolgens reflecteren we op de zorgpraktijk en wat een nadruk respectievelijk op autonomie en op relationaliteit betekent voor de zorgpraktijk, en voor de zorg voor het relationele netwerk rond de zorgontvanger.

Dag 4 dinsdag 13 juni 2017

ETHISCHE KWESTIES MET BETREKKING TOT AUTONOMIE EN AFHANKELIJKHEID IN DE PSYCHIATRIE

- dr. Andrea Ruissen, arts en filosoof (VUmc)
- drs. Eric Ettema, filosoof (VUmc)

De vierde lesdag is gewijd aan vraagstukken in de zorg voor psychiatrische patiënten. In deze tijden van grote waardering van de zelfbeschikking en autonomie van mensen, ook in de psychiatrie, moet dikwijls met moeite een evenwicht gevonden worden tussen respect voor de eigen keuzen van patiënten en ideeën over goede zorg. Op deze dag staat deze kwestie centraal. We verkennen de diverse morele dilemma's en inherente ethische complexiteiten in de zorg voor psychiatrische patiënten. We bespreken de ethische problematiek rond de autonomie en wilsbekwaamheid. En het thema van hulp bij zelfdoding en euthanasie bij chronisch psychiatrische patiënten komt aan de orde. We oefenen met een nog niet eerder gebruikte gespreksmethode, de dilemmamethode.

Henk van Aert, Verpleegkundig specialist
Cardio-thoracale chirurgie
Amphia ziekenhuis Breda

Nog meer dan wat ik had verwacht...dat is wat de opleiding *Ethiek in de zorgsector* mij levert!

Na 30 jaar werkervaring als verpleegkundige en verpleegkundig specialist, biedt deze opleiding mij een gestructureerde en intelligente omgeving voor bezinning en reflectie. Het theoretische aanbod en de denkwegen leiden tot een feest van herkenning als gevolg van directe relatie met de praktijk. Ik vind hier erkenning voor het belang van relationele aspecten waarin de verpleegkundige excelleert, bijvoorbeeld aandacht voor het verhaal van de zorgvrager waardoor hij/zij zijn identiteit kan behouden als patiënt; compassie en kwetsbaarheid. Het lijkt ook alsof ik een nieuwe taal leer spreken voor het concreet maken van 'onderbuikgevoelens'. De opleiding en medecursisten leren mij beter kijken vanuit diverse perspectieven, om vervolgens te reflecteren op mijn eigen gedachtegang. Hoe verhoud ik mij tot mijzelf, mijn rol als verpleegkundig specialist, het ziekenhuis waar ik werk en de wereld? De concrete antwoorden op deze vragen zijn nog niet eens het belangrijkste... Nee, want ik mag (eindelijk) twijfelen. Het niet weten voelt hier veilig en werkt inspirerend waarmee ik verder kom in mijn poging de mens en zijn wereld beter te begrijpen en er naar te handelen.

OVERZICHT DATA MODULE 2

dinsdag 2 mei 2017

CHRONISCHE AANDOENINGEN:
AUTONOMIE EN AFHANKELIJKHEID

dinsdag 16 mei 2017

DRIE DOORDENKINGEN VAN DE
ZORGRELATIE

dinsdag 30 mei 2017

MORELE VRAGEN IN DE ZORG VOOR
MENSEN MET DEMENTIE

dinsdag 13 juni 2017

ETHISCHE KWESTIES MET BETREKKING
TOT AUTONOMIE EN AFHANKELIJKHEID
IN DE PSYCHIATRIE

dinsdag 20 juni 2017

ZORGVERLENING AAN MENSEN MET EEN
VERSTANDELIJKE HANDICAP

dinsdag 4 juli 2017

MORELE ASPECTEN VAN PALLIATIEVE
ZORGVERLENING

Dag 5 dinsdag 20 juni 2017

ZORGVERLENING AAN MENSEN MET EEN VERSTANDELIJKE HANDICAP

· dr. Inge van Nistelrooij

· dr. Alistair Niemeijer

(Universiteit voor Humanistiek)

Op deze lesdag gaan wij in op de zorg voor mensen met een verstandelijke handicap vanuit een zorg-ethisch perspectief. Enerzijds wordt een maatschappelijk beroep gedaan op 'eigen regie' en dient zorg daarop aan te sluiten, anderzijds bepalen kwetsbaarheid en afhankelijkheid het specifieke karakter van zorg, speciaal de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. We kijken naar zorg vanuit een politiek-ethisch perspectief: wat mag zorg betekenen in een samenleving die de nadruk legt op actieve participatie, actief burgerschap, eigen regie? Naast dit, intussen gangbare, pleidooi zal het politiek-ethische perspectief worden gehanteerd dat de zorgethiek aanreikt: als zorgen een praktijk is waarmee we de samenleving opbouwen, wat betekent dit dan voor onze inrichting van die samenleving? Welke consequenties mogen afhankelijkheid en kwetsbaarheid hebben voor ieders participatie in die samenleving? En wat voor soort relaties heeft een persoon met een verstandelijke beperking, en wat vraagt dat van degenen die voor hem/haar zorgen?

Dag 6 dinsdag 4 juli 2017

MORELE ASPECTEN VAN PALLIATIEVE ZORGVERLENING

· dr. Gert Olthuis

· dr. Menno de Bree

Op de zesde lesdag besteden we aandacht aan de ethische dimensie van de palliatieve zorgverlening. We onderzoeken de relatie tussen palliatieve en chronische zorg. Wat is palliatieve zorg eigenlijk? Waarin onderscheidt het zich van andere vormen van zorgverlening? Het begrip kwaliteit van leven speelt hier een belangrijke rol en we zullen hierop uitvoerig ingaan. Daarnaast zullen we nadenken over 'de goede dood'? Uitgangspunt hierbij is de overtuiging dat zorgverleners in de palliatieve sector zich niet alleen moeten richten op een goed leven, maar evenzeer op een goede dood. Wat zijn voor u kenmerken van een goed stervensproces: authenticiteit, autonomie, verbondenheid?

Module 3

HOOFDDOCENTEN

dr. Hans van Dartel, ethicus
(Leids Universitair Medisch centrum)

dr. Froukje Weidema, ethica,
(VU Medisch centrum Amsterdam, GGnet)

Ethische aspecten in beleid en management van de zorg

In de derde module gaan we in op de ethiek van organisaties en de organisatie van ethiek. We kijken naar morele vraagstukken op instellingsniveau en naar de structuren voor het organiseren van ethiek in de instelling, bijvoorbeeld de organisatie van moreel beraad, toetsingscommissies voor wetenschappelijk onderzoek en commissies ethiek. In deze module gaat het ook over de cultuur in een instelling die bepalend kan zijn voor de openheid en bereidheid om over ethische kwesties in gesprek te gaan en tot aanvaardbare handelingspraktijken te komen.

Voor een beter inzicht in de aard en de complexiteit van morele problemen is begrip van de context van deze problemen en van de organisatie waarin ze zich voordoen, een vereiste. Het gaat daarbij vooral om de wisselwerking tussen de werkvloer en het instellingsniveau, maar vanaf dag 3 is de context ook landelijk beleid.

Dag 1 dinsdag 5 september 2017

WAARDEN, IDENTITEIT, INSTELLINGSBELEID

- dr. Hans van Dartel, ethicus
- dr. Thijs Tromp, directeur Reliëf

Module 3 beginnen wij met een verkenning van de moraliteit van de instelling. Hoe kan in een tijd van marktwerking en economisering invulling worden gegeven aan morele idealen? Welke visie biedt een levensbeschouwing daarbij? Hoe kunnen organisatorische kwesties worden afgestemd op waarden van de zorg zelf?

Dat alles vereist dat mensen met emoties, problemen en zorgen in de instelling kunnen omgaan op een manier die de centrale waarden die de cultuur en identiteit van de instelling bepalen uitdrukt.

Voor de omgang met morele problemen zijn die cultuur en identiteit van groot belang. Ze komen tot uitdrukking in het handelen en scheppen de mogelijkheden voor reflectie en moreel beraad. Ook bepalen ze de wijze waarop de soms uiteenlopende werkelijkheden van enerzijds de zorg en anderzijds de organisatie op elkaar kunnen worden afgestemd; hoe managers en zorgverleners met elkaar in gesprek kunnen blijven over de idealen die hen drijven.

Dag 2 dinsdag 19 september 2017

ETHIEKBELEID EN DE ROL VAN MOREEL BERAAD EN COMMISSIE ETHIEK

- dr. Hans van Dartel, ethicus
- dr. Froukje Weidema, ethica

Wanneer een zorginstelling of een enthousiaste medewerker aan ethiek wil doen is het belangrijk vooraf een heldere visie te ontwikkelen over hoe men over ethiek (activiteiten) denkt en hoe men dat wil organiseren. Op deze lesdag spreken we daarom gezamenlijk over de volgende thema's: waar is de ethiek en van wie is de ethiek, hoe organiseer je ethiek en hoe evalueer je ethiek activiteiten, in het bijzonder moreel beraad?

Daarnaast richten we ons op de (veranderende) functie en positionering van commissies ethiek en welke rol zij spelen in het moreel beleid van instellingen. Een andere belangrijke vraag is bovendien hoe klinisch-ethische commissies contact kunnen opbouwen met de werkvloer. Op de tweede lesdag is er daarom ook aandacht voor kwesties die samenhangen met een geïntegreerde aanpak van ethiek in de instelling.

Dag 3 dinsdag 3 oktober 2017

KWALITEIT VAN ZORG

- *dr. Hans van Dartel*
- *dr. Froukje Weidema*

Op de derde lesdag gaat het over kwaliteit van ethische voorzieningen en ethische aspecten van kwaliteit. Mensen die binnen een zorgorganisatie werken, hebben allemaal een gemeenschappelijk doel: het verlenen van kwalitatief goede zorg aan zorgvragers. Maar wat nu precies kwaliteit van zorg is, daarover verschillen de meningen. De professional heeft andere ideeën over kwaliteit dan de patiënt. Het management kijkt weer anders aan tegen kwaliteit. Belangrijk is dat dergelijke ideeën niet naast en tegenover elkaar blijven staan, maar dat partijen met elkaar in gesprek worden gebracht, zodat verschillende perspectieven op elkaar worden afgestemd.

Tijdens deze dag onderzoeken we hoe kwaliteitsbeleid vorm gegeven kan worden door het stimuleren van interactie tussen betrokken partijen. Wat is de rol van dialogische ethiek in het kwaliteitsbeleid?

Vervolgens wordt gekeken naar de rol van dialoog in implementatieprocessen van moreel beraad in de instelling. Hoe geven we moreel beraad (blijvend) vorm en hoe kunnen we doelstellingen en opbrengsten van moreel beraad dialogisch met elkaar verbinden?

Dag 4 dinsdag 31 oktober 2017

ETHISCHE TOETSING VAN WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK MET MENSEN

- *dr. Hans van Dartel*
- *dr. Martine de Vries, kinderarts (Leids Universitair Medisch Centrum)*
- *prof. dr. Evert van Leeuwen, hoogleraar Medische Ethiek (Radboudumc)*

Op deze lesdag gaan we in op ethische kwesties bij onderzoek, over het uitvoeren van normatief onderzoek in instellingen en kwaliteit van onderzoek in organisaties.

Medisch wetenschappelijk onderzoek heeft de laatste vijftig jaar een grote vlucht genomen en dit is ook zichtbaar in de praktijk door de nadruk op 'Evidence based practice' en 'Evidence based medicine'. Elk onderzoek moet conform de wet voldoen aan wetenschappelijke en ethische criteria die zich richten op de kwaliteit van het onderzoek en de bescherming van proefpersonen. Een medisch ethische toetsingscommissie beoordeelt daarom alle onderzoeksvoorstellen op deze criteria. Medewerkers op de werkvloer worden geconfronteerd met een groot aantal onderzoeken en onderzoekjes die door deze toetsingscommissies zijn beoordeeld. Maar soms zijn er bij medewerkers toch vragen over de wenselijkheid van dit onderzoek. Daarom kijken we op deze lesdag ook naar kwaliteit van onderzoek. En we gaan in op het doen van normatief onderzoek als alternatief voor beschrijvend onderzoek als het gaat om het onderzoeken van ethische aspecten in de organisatie.

Toin Coolen, geestelijk verzorger,
Elkerliek ziekenhuis Helmond

In de praktijk komt er bij de organisatie van ethiek heel wat meer kijken dan ik tijdens mijn opleiding tot geestelijk verzorger had geleerd. Hoe formuleer je ethiekbeleid en hoe borg je het in de uitvoeringspraktijk? Hoe leg je de meerwaarde van ethiek uit in een sector die steeds meer gekenmerkt wordt door bedrijfseconomische rationaliteit? Hoe kun je de niet-kwantificeerbare aspecten van zorgkwaliteit weer een plek geven in dat geheel? Datgene wat er zich concreet tussen mensen afspeelt?

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* geeft me een stevig fundament voor de ontwikkeling en organisatie van de ethiek in ons ziekenhuis. De grote theorieën helpen me de verschillende vormen van ethisch redeneren te herkennen en toe te passen. De belangrijkste thema's komen uitgebreid aan bod en mijn vermogen tot ethisch redeneren wordt sterk aangescherpt door de opdrachten. Je kunt wel een mening hebben, maar hoe kun je die mening gefundeerd verantwoorden? Elke lesdag is weer intensief en houdt me nog lang bezig!

Joyce Brouwers,
Senior beleidsmedewerker Ministerie voor
Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Dag 5 dinsdag 14 november 2017

EVALUATIE VAN MEDISCHE TECHNOLOGIE

- dr. Hans van Dartel
- dr. ir. Rob Reuzel, filosoof (Radboudumc)

Medisch-technisch is van alles mogelijk, maar dat betekent niet dat alles wenselijk is. Systematisch onderzoek, evaluatie en beoordeling van nieuwe technologie zijn noodzakelijk om de implementatie in goede banen te leiden. Daarbij dienen de maatschappelijke, economische, ethische en juridische aspecten als essentiële onderdelen te worden meegenomen. De medische technologie stelt ons steeds opnieuw voor vragen en wel op verschillende niveaus: in de relatie tussen hulpvrager en hulpverlener, voor het budget van een afdeling en instelling, voor financiers en verzekeraars en voor publiek en overheid. Die vragen staan centraal op deze dag.

Ook besteden we aandacht aan de wijze waarop de technologische ontwikkelingen de traditionele oriëntaties in de geneeskunde beïnvloeden en wat de betekenis daarvan is voor de maatschappelijke visie op en betekenis van de gezondheidszorg.

Vanuit mijn achtergrond als jurist benaderde ik altijd complexe dilemma's vanuit wetgeving en regels. In mijn werk bij de afdeling Ethiek van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport merkte ik steeds meer dat die ethische kant zeer belangrijk is. Om die kant meer te exploreren heb ik me ingeschreven voor *Ethiek in de zorgsector*. De eerste module sloot naadloos aan bij mijn dagelijks werk en gaf mij inzicht in de achterliggende ethische theorieën bij klassieke medisch-ethische problematiek. Module 2 en 3 geven een volledig ander maar aanvullend ethisch perspectief. De diversiteit van de deelnemers aan de opleiding maakt dat de discussies zeer divers zijn en er verschillende visies en persoonlijke ervaringen naar voren worden gebracht. De opleiding is een goede verbreding van mijn kennis en kunde en helpt mij in mijn werk als beleidsmedewerker in de voorbereiding van beleid en wetgeving op medisch-ethisch terrein.

Dag 6 dinsdag 28 november 2017

MARKTWERKING IN DE ZORG: RECHTVAARDIGHEID, DOELMATIGHEID EN BETROKKENHEID

- dr. Hans van Dartel
- dr. Froukje Weidema

De zorg kent maatschappelijke grenzen die moreel, economisch en sociaal van aard zijn. Die grenzen liggen niet voor altijd vast maar hebben een constante dynamiek. Tot voor kort werd die dynamiek benaderd vanuit het beginsel van solidariteit en de behoefte aan noodzakelijke zorg. Tegenwoordig staat het begrip marktwerking centraal in de afstemming van zorgaanbod en behoefte. Zorg wordt vanuit dat perspectief gemakkelijk als een economisch proces gedefinieerd dat plaatsvindt tussen consumenten en producenten en dat met het oog op waarden als effectiviteit en efficiëntie adequaat gemanaged dient te worden. Wat betekent marktwerking voor de zorgvernieuwing, de rechtvaardige verdeling en de verantwoordelijkheid voor noodzakelijke zorg? Die vragen staan centraal op de laatste dag van de opleiding aan het slot van de module.

OVERZICHT DATA MODULE 3

dinsdag 5 september 2017

WAARDEN, IDENTITEIT, INSTELLINGSBELEID

dinsdag 19 september 2017

ETHIEKBELEID EN DE ROL VAN MOREEL
BERAAD EN COMMISSIE ETHIEK

dinsdag 3 oktober 2017

KWALITEIT VAN ZORG

dinsdag 31 oktober 2017

ETHISCHE TOETSING VAN WETENSCHAPPELIJK
ONDERZOEK MET MENSEN

dinsdag 14 november 2017

EVALUATIE VAN MEDISCHE TECHNOLOGIE

dinsdag 28 november 2017

MARKTWERKING IN DE ZORG:
RECHTVAARDIGHEID, DOELMATIGHEID EN
BETROKKENHEID

dinsdag 12 december 2017

SLOTPRESENTATIES

OMVANG EN PERIODE

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* is een part-time opleiding van een jaar. Het programma bestaat uit 3 modules van elk 6 lesdagen met telkens minstens 2 weken tussen de lesdagen. De lesdagen beginnen 's middags om 13.30 uur en eindigen 's avonds om 20.30 uur. Tussen het middagedeelte en het avondgedeelte wordt een gezamenlijke maaltijd genuttigd. Hierdoor is er volop gelegenheid om ervaringen uit te wisselen en contacten te leggen met collega's uit andere instellingen.

De verwachte tijdsinvestering van de deelnemers is in totaal ongeveer 480 uur. Hierbij is de voorbereiding van afsluitende gesprekken en presentaties en het maken van werkstukken inbegrepen. Voor voorbereiding en verwerking per lesdag moet gerekend worden op een studietaak van ongeveer 13 uur.

De opleiding vindt plaats op het terrein van het Radboudumc te Nijmegen. De locatie is goed te bereiken met de auto en het openbaar vervoer. De eerste module begint op 10 januari 2017 en loopt tot en met 18 april 2017. De tweede module loopt van 2 mei 2017 tot en met 4 juli 2017. De derde module begint op 5 september 2017 en loopt tot en met 12 december 2017. Na module 1 en 3 is er een afsluitende bijeenkomst. Bij de planning van de lesdagen is zoveel mogelijk rekening gehouden met schoolvakanties in alle regio's.

TOETSING EN DIPLOMERING

Per module wordt het leerresultaat van de deelnemers getoetst in een afsluitend gesprek of naar aanleiding van een schriftelijk product. Voor de voorbereiding hiervan is een tijdsinvestering van ongeveer 40 uur begroot. Heeft de deelnemer alle drie de modules met een positief resultaat afgesloten dan ontvangt hij of zij het diploma *Ethiek in de zorgsector*.

RAAD VAN ADVIES

De opleiding wordt bijgestaan door een Raad van Advies. Deze bestaat uit vertegenwoordigers van organisaties en instanties die belang hebben bij een hoogwaardige postacademische beroepsopleiding *Ethiek in de zorgsector*. Dit zijn bijvoorbeeld het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de Vereniging van zorginstellingen Reliëf en de V&VN.

Daarnaast hebben enkele onafhankelijke deskundigen zitting in de Raad. De betekenis van de Raad van Advies is gelegen in de garantie dat de opleiding goed afgestemd is en blijft op het afnemend veld.

ACCREDITERING

De opleiding is geaccrediteerd door de volgende beroepsverenigingen: de KNMG (40 uur), Verenso (40 uur), de Nederlandse

Vereniging voor Artsen in de Zorg voor mensen met een verstandelijke handicap (40 uur) en het accreditatiebureau Sociale Geneeskunde (22 punten). De opleiding is ook geaccrediteerd door het accreditatiebureau Medische specialisten, de Vereniging voor Geestelijk Verzorgers in de Zorg (VGVZ), de accreditatiecommissie van het Kwaliteitsregister Verpleegkundigen en door het bureau Accreditatie Deskundigeheidsbevorderende activiteiten Paramedici (ADAP). Voor andere beroepsgroepen kan accreditatie worden aangevraagd. Neem voor meer informatie contact op met mw. Simone Naber.

KOSTEN

De opleiding kost € 5950,-. Dit is inclusief studiehandleiding, reader, koffie, thee en de maaltijden en diploma. U ontvangt alle lesmaterialen digitaal. Om uw leerproces te faciliteren ontvangt u van de opleiding een tablet zodat de lesmaterialen makkelijk toegankelijk zijn. Reiskosten zijn niet bij de prijs inbegrepen. Degenen voor wie de kosten niet of slechts gedeeltelijk door de werkgever worden gedragen, maken wij er graag attent op dat opleidingen doorgaans fiscaal aftrekbaar zijn.

SECRETARESSE

Op het secretariaat van de sectie Medische Ethiek is Gerdie van Uden degene bij wie u terecht kunt als het gaat om *Ethiek in de zorgsector*. Zij houdt de administratie en de boekhouding bij en verbindt u desgewenst door met de onderwijscoördinator.

Tel. (024) 361 53 20

Email: Gerdie.vanUden@Radboudumc.nl

AANMELDING

Voor de opleiding, die start in januari 2017, zijn maximaal 25 plaatsen beschikbaar.

U kunt zich aanmelden door het aanmeldingsformulier achter in deze brochure in te vullen of door het digitale inschrijfformulier op www.ethiekindezorgsector.nl in te vullen. Uw inschrijving is definitief wanneer wij uw betaling ad € 5950,- hebben ontvangen. Betalen kunt u na ontvangst van de factuur.

Mocht u onverhoopt niet in de gelegenheid zijn de opleiding geheel te doorlopen, dan kunt u zich laten vervangen voor het resterende gedeelte. Onze algemene voorwaarden zijn te vinden op www.ethiekindezorgsector.nl.

De Nederlandse Vereniging voor Bio-Ethiek reikt eenmaal per 3 jaar een prijs uit aan een activiteit die, of een product dat, in haar ogen bij uitstek de bio-ethiek stimuleert, de kwaliteit van ethische discussies verhoogt en ook goed is opgezet en uitgewerkt.

In 2012 heeft zij deze prijs toegekend aan de Postacademische Beroepsopleiding *Ethiek in de zorgsector*, ex aequo met de website waardenweb.nl. In het juryrapport spreekt de jury van "een zeer goed doordacht en vormgegeven programma, een uitstekende inleiding in de belangrijkste vragen waarmee zorgprofessionals worden geconfronteerd. De deelnemers worden uitgedaagd hun eigen visie te vormen en zij leren morele vraagstukken binnen hun beroepspraktijk bespreken. De jury heeft ook waardering voor het feit dat de opleiding zelfkritisch is gebleven en niet stil is blijven staan. Het programma van de opleiding in 2012 had moeilijk actueler kunnen zijn".

Aanmeldingsformulier

Postacademische beroepsopleiding Ethiek in de zorgsector 2017

U wordt verzocht dit formulier in te vullen met zwarte of blauwe pen in blokletters. | De door u verschaft informatie zal vertrouwelijk behandeld worden. | De inschrijving staat open tot 1 december 2016. | Aanmeldingen worden op volgorde van binnenkomst verwerkt.

PERSOONLIJKE GEGEVENS

Naam

Voornamen

Roepnaam

-----

indien gehuwd: meisjesnaam

Man / vrouw

Titel

Geboortedatum

Geboorteplaats

Privéadres

Postcode

Woonplaats

-----

e-mailadres

Telefoonnummer

Mobiel telefoonnummer

Dieetwensen

WERK

Naam instelling

Adres

Postcode instelling

Telefoonnummer

Functie

Plaats

e-mailadres

OPLEIDING VANAF VOORTGEZET ONDERWIJS (U kunt ook een recent CV meesturen)

Instelling + studierichting

Plaats

Tijdvak

Jaar diploma

BEROEPSERVARING

Instelling	Plaats	Tijdvak	Functie
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----

BEROEPSPECTIEVEN

Omschrijf hier kort uw ambities en hoe u verwacht dat de opleiding een bijdrage kan geven aan het realiseren van deze ambities.

OVERIGE OPMERKINGEN

BEKENDHEID MET 'ETHIEK IN DE ZORGSECTOR'

- uit een tijdschrift, nl: ----- via een website, nl: -----
- via een nieuwsbrief, nl: ----- via mailing aan directeuren via mailing aan MEC's
- via een deelnemer van eerdere jaren, nl: -----
- via een van de docenten, nl: -----
- anders, nl: -----

KOSTEN

De kosten van de opleiding, ad € 5950,- worden overgemaakt na ontvangst van de factuur.

De factuur wordt betaald door: ·

- de instelling waar ik werk mij persoonlijk (slechts 1 hokje aankruisen)

Datum ----- Plaats -----

Handtekening -----

De inschrijving staat open tot 1 december 2016. Dit aanmeldingsformulier kunt u gefrankeerd toezenden aan:

Radboudumc
IQ healthcare, vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg
mw. drs. Simone Naber
Postbus 9101, huispost 114 IQhealthcare
6500 HB Nijmegen

‘Gehandicapt kind blijft te vaak thuis’

Algemeen Dagblad 3 juni 2016

17.000 banen gesneuveld in thuishulp en ouderenzorg

Algemeen Dagblad 4 juni 2016

SCP: decentralisaties niet uitgepakt zoals verwacht

NRC 10 mei 2016

‘Hulpaanvrager redt zich niet alleen’

De Telegraaf 18 mei 2016

‘Uitwisseling apotheek en zorgverlener slecht’

Algemeen Dagblad 7 juni 2016

OVER DE VAKGROEP ETHIEK VAN DE GEZONDHEIDSZORG

De vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg is onderdeel van het Scientific Center for Quality of Healthcare, een van de afdelingen van het Radboudumc.

De vakgroep is in haar huidige vorm tot stand gekomen in 1991. Vanaf het begin van de medische faculteit in 1951 heeft onderwijs in ethiek en filosofie deel uitgemaakt van het medisch onderwijsprogramma.

Op dit moment heeft de vakgroep vier verschillende taken:

ONDERWIJS

De vakgroep Ethiek draagt bij aan de kwaliteit van de zorg door onderwijs en scholing vanuit ethisch perspectief aan studenten, professionele zorgverleners en onderzoekers. Binnen dit ethisch perspectief vormen humaniteit, integriteit en bewogenheid kernwaarden.

ONDERZOEK

De vakgroep verricht onderzoek op een aantal gebieden zoals bijvoorbeeld patiënt gecentreerde zorg, professionaliteit van zorgverleners, value based healthcare, verantwoorde innovatie, klinische ethiek en besluitvorming rond het levenseinde.

KLINISCHE ETHIEK

Medewerkers van de vakgroep hebben zitting in de commissie ethiek, de commissie identiteit en de commissie mensgebonden onderzoek van het Radboudumc. Daarnaast worden moreel beraad, casusanalysen en ethische consultaties in klinische afdelingen verzorgd. Ook in andere zorginstellingen worden klinisch -ethische activiteiten verricht.

DIENSTVERLENING

Vanuit de vakgroep wordt intensief deelgenomen aan het publieke debat. In populaire media wordt aan de meningsvorming bijgedragen. Door de vakgroep wordt een heel scala van opleidingsactiviteiten zoals cursussen, seminars en congressen aangeboden.